

Τό Ἄσμα Ἀσμάτων τό τοῦ Σολομῶντος

Ἴδου εἶ καλή, ἢ πλησίον μου, ἰδού εἶ καλή.
Ὅφθαλμοί σου περιστεραί ἐκτός τῆς σιωπήσεώς σου,
τριχωμά σου ὡς ἀγέλαι τῶν αἰγῶν

δύο μαστοί σου ὡς δύο νεφροί δίδυμοι δορκάδος
οἱ νεμόμενοι ἐν κρίνοις...

Τί ἐκαλλιώθησαν μαστοί σου ἀπό οἴνου,
καί ὀσμὴ ἱματίων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα·
κηρίον ἀποστάζουσι χεῖλη σου, νύμφη·
μέλι καί γάλα ὑπὸ τὴν γλώσσαν σου,
καί ὀσμὴ ἱματίων σου ὡς ὀσμὴ λιβάνου...

Σέτοιου εἴδους στίχοι ἔχουν γοητεύσει, ἀλλά και –ὄχι σπάνια– ἔχουν σκανδαλίσει πολλούς θρησκευόμενους ἀναγνῶστες τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ Ἄσματος –αὐτοῦ τοῦ κειμένου, πού περιέχει ἴσως τὴν πιό σαγηνευτικὴ ἐρωτικὴ ποίηση ὄλων τῶν αἰώνων.

Ὅποιος διαβάζει, ἢ καλύτερα ἐντρυφεῖ σ' αὐτόν τό μυρωμένο κῆπο, τόν παράδεισο ροδιῶν, νάρδων, κρόκων καί σμύρνας, νιώθει τόν ὄλβιο λειμῶνα τοῦ Ἄσματος νά εἰσέρχεται καί

νά διαποτίζει κάθε Ίνα τῆς ὕπαρξῆς του. Καί αἰσθάνεται τὰ εὐωδιαστά ἱμάτια τῆς ἐρωτευμένης ψυχῆς νά ἀποπνέουν τό ἄρωμα τῶν ρόδων τοῦ Σαρῶν.

Εἶναι ὁμως τό Ἔασμα Ἀσμάτων ἀπλά καί μόνο ἓνα ἐρωτικό ἄσμα ἔστω δύο ἰσχυρά ἐρωμένων προσώπων; Ἡ μήπως πίσω ἀπό τὰ ρίγη τοῦ ἔνθεου ἐρωτικοῦ στίχου κρύβεται κάτι περισσότερο καί βαθύτερο;

Γιατί, δέν πρέπει κανεῖς νά λησμονεῖ, ὅτι τό Ἔασμα Ἀσμάτων (ἐβραϊκά Σίρ Χασιρίμ) εἶναι τό πρῶτο βιβλίο ἀπό τὰ πέντε Μεγίλλωθ, τὰ βιβλία δηλαδή πού διάβαζαν οἱ Ἰσραηλίτες στή διάρκεια μεγάλων ἑορτῶν, κατά τή θεία λατρεία.

* * *

Ἀπό τὰ παλιά χρόνια, τό ἔργο τοῦτο ἔχει προκαλέσει ἓνα πλῆθος ἀπό σχόλια καί ἐρμηνεῖες γιά τή φιλολογική του μορφή καί τή σημασία του. Θεωρεῖται δέ, ὡς ἓνα ἀπ' τὰ πιά δύσκολα βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Σ. Ἀγουρίδης).

Μερικοί ἐρμηνευτές ὑποστήριξαν ὅτι τό ἔργο ἔχει δραματική μορφή —«ἐπιθαλάμιον ὠδήν δραματικῶς πεπλεγμένην», τό χαρακτήρισε ἐκκλησιαστικός συγγραφέας. Ἄλλοι, ὅτι δέν εἶναι ἐνιαῖο ἔργο, ἀλλά μιά ἀνθολογία καί συλλογή ἐρωτικῶν «ἐπιθαλάμιων ἄσμάτων». Ἄλλοι, πάλι, ὅτι πρόκειται γιά μιά συλλογή ἀπό γαμήλια συριακά ἄσματα (E. Renan, U. Cassuto κ.ἄ.) ἢ ὅτι εἶναι ἄσματα βαβυλωνιακῆς προέλευσης πού ἔχουν σχέση μέ τό λειτουργικό της λατρείας τῆς Ἰστάρ καί τοῦ Θαμμούζ (T.J. Meek). Καί μερικοί, ὅτι εἶναι ἔργο ἐπηρεασμένο ἀπό τό ἑλληνιστικό πνεῦμα.

Οἱ ἀπόψεις ὁμως αὐτές ἔχουν ἐγκαταλειφθεῖ λίγο-πολύ ἀπό τούς περισσότερους ἐρευνητές, καί σήμερα οἱ λόγιοι γενικά δέχονται ὅτι τό Ἔασμα Ἀσμάτων εἶναι ἓνα ἐνιαῖο λυρικό εἰδυλλιακό ποίημα, ἔξοχης ὠραιότητος, χωρίς ν' ἀπουσιάζει

ἀπ' αὐτό τό δραματικό στοιχείο, ὅπως ὁ διάλογος καί ἡ σχετική δραματική κίνηση. Πράγματι, θά μπορούσε νά χαρακτηριθεῖ ὡς ἕνα μπουκέτο λυρικοδραματικῆς τέχνης—ὅπως σωστά τό ὀνόμασε ὁ F. Godet—, πού θυμίζει τή λεγόμενη βουκολική ποίηση κατά τόν τύπο τῶν ἔργων τοῦ Θεόκριτου.

Δημιουργός τοῦ εξάισιου αὐτοῦ ἄσματος, σύμφωνα μέ τό κεφ. 1:1, θεωρεῖται ὁ βασιλιάς Σολομών. Ὁ τίτλος «Ἄσμα Ἀσμάτων ὃ ἐστί τῷ Σολομώντι», θά μπορούσε βέβαια νά σημαίνει, ὅτι τό ἄσμα εἶναι γραμμένο ἀπό τόν Σολομόντα, ἀλλά καί ὅτι εἶναι γραμμένο γι' αὐτόν. Ἡ σύγχρονη ιστοριοφιλολογική κριτική, στηριζόμενη κυρίως σέ λόγους γλωσσικούς, θεωρεῖ ὅτι τό ἔργο δέν προέρχεται ἀπ' τή σολομώντεια πένα. Πιστεύει ὅτι γράφηκε ἀργότερα, ἀνάμεσα στόν 5ο καί 3ο π.Χ. αἰώνα. Ὁρθότερη ὅμως πρέπει νά θεωρηθεῖ ἡ ἄποψη ὅτι τό ἔργο ἔχει σολομώντεια προέλευση, καί ἀργότερα προσέλαβε τήν τελική ὀριστική του μορφή—γνώμη πού ἀσπάζονται συντηρητικοί ἐρευνητές (M.F. Unger, E.J. Young, J. Davis κ.ἄ.).

Δύο ἐνδιαφέροντα ἐπιχειρήματα ἔρχονται νά βαρύνουν στήν πλάστιγγα γιά μιάν ἀρχαϊκή «σολομώντεια προέλευση» τοῦ ἔργου. Τά ἐρώμενα πρόσωπα στό «Ἄσμα» ἀναφέρονται ὡς ἀδελφός καί ἀδελφή (ἀδελφιδός, ἀδελφή, Ο'), ἐκφράσεις πολύ οἰκειες καί συνήθεις στήν ἀρχαία αἰγυπτιακή ἐρωτική ποίηση πού χρονολογεῖται πρὶν ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Σολομόντα (1300-1000 π.Χ.). Ὁ Σολομών, ὅπως εἶναι γνωστό, διατηροῦσε ὁ ἴδιος ἐπαφές μέ τήν Αἴγυπτο, εἰσήγαγε δέ ἄλογα ἀπ' αὐτήν καί εἶχε Αἰγύπτια σύζυγο. Μάλιστα, ἡ Σουλαμίτις παρομοιάζεται μέ τούς «ἵππους τῶν ἁμαξῶν τοῦ Φαραώ» (1:9), ὅπως γίνεται καί σέ ἀνάλογο στίχο ἐρωτικοῦ ποιήματος τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου¹.

Ἄκριβῶς αὐτά τά «αἰγυπτιακά στοιχεῖα» τοῦ Ἄσματος ὁ Φ. Θημπέργκερ (F. Theberger) θεωρεῖ σάν μιὰ σοβαρή ἔνδειξη τῆς σολομώντειας προέλευσης, ἐνῶ οἱ γλωσσικοί τύποι πού

προέρχονταν φανερά από μιά μετέπειτα εποχή θά πρέπει να παρεισέφρησαν στην πορεία της επεξεργασίας του κειμένου². Κοντά σ' αυτά, θά πρέπει να προσθέσουμε και ένα τρίτο. Τόσο στην έρωτική ποίηση των Αιγυπτίων, όσο και στο Ἑσσμα Ἑσμάτων, φαίνεται πρωταγωνιστικό ρόλο να παίζει ή γυναικεία μορφή και δευτερεύοντα ρόλο ή ανδρική φωνή πού ανταποκρίνεται στο γυναικεῖο ἔρωτα.

Ἐξάλλου, στο ἔργο ἐμφανίζονται τὰ ἴδια πρόσωπα, οἱ ἴδιες εἰκόνες, τό ἴδιο τοπικό χρῶμα, ή ἴδια γλωσσική ὁμοιογένεια καί ἀποκαλύπτεται μιά καταπληκτική γνώση τῆς χλωρίδας καί πανίδας τοῦ περιβάλλοντος παλαιστινιακοῦ κόσμου³. Ὁ Σολομών, γιός ποιητικῆς μεγαλοφυΐας, τοῦ ὕμνοσυνθέτη Δαβίδ, ἦταν γνωστός γιά τίς εὐρύτατες φυσιογνωστικές του γνώσεις (Α' Βασ. 4:33). Ὁ ἴδιος συνέθεσε 1.005 ὠδές. Ἔτσι, ὁ τίτλος «Ἑσσμα Ἑσμάτων», ὅπως καί οἱ ἐκφράσεις «Ἁγία τῶν Ἁγίων», «Βασιλεύς βασιλέων», «Ματαιότης ματαιότητων» κ.λπ., σημαίνει στήν ἑβραϊκή γλώσσα τό κατ' ἐξοχὴν ἄσμα, σέ σχέση μέ ἄλλα ἄσματα.

Τό ὅλο ἔργο ἀποτελεῖται ἀπό ἕξι ἐπιμέρους ἄσματα. Θά μπορούσε ὁμως νά διαιρεθεῖ σέ δύο βασικά μέρη. Στο πρῶτο (Α, 2-Ε, 1) περιγράφεται ή βαθμιαία γένεση τῆς ἀγάπης, στο δεύτερο (Ε, 2-Η, 14) ή ὠρίμανση καί ή τελείωσή της.

Τό ἄσμα παρουσιάζεται μέ μιά σειρά συνομιλιῶν. Οἱ χαρακτῆρες πού παίρνουν μέρος –κατά τήν ἐπικρατέστερη ἐκδοχή– εἶναι ή κόρη Σουλαμίτις, ἕνας ποιμένας (ὁ ἀγαπημένος της), οἱ ἀδελφοί τῆς κόρης, οἱ κυρίες καί γυναῖκες τῆς Αὐλῆς τῆς Ἱερουσαλήμ καί ὁ βασιλιάς Σολομών. Μέ τήν προϋπόθεση ὅτι οἱ κύριοι χαρακτῆρες τοῦ ἄσματος εἶναι τρεῖς (ποιμήν, ή Σουλαμίτις καί ὁ Σολομών) καί ὄχι δύο (Σολομών-Σουλαμίτις), ὅπως δέχονται ἄλλοι ἐρμηνευτές, ή ὑπόθεση τοῦ ἄσματος ἔχει ὡς ἑξῆς:

Σέ κάποια περιοδεία του, ὁ βασιλιάς Σολομών συναντάει

τήν άπλή αλλά εκπάγλου καλλονής άγροτοπούλα Σουλαμίτιδα και τήν παίρνει μαζί του στά ανάκτορα. Προσπαθει μέ θαυμασμούς, κολακειές, δώρα και ύποσχέσεις νά κερδίσει τόν έρωτά της και νά τήν πείσει νά μείνει μαζί του στό χαρέμι του. 'Αλλά εις μάτην. 'Η Σουλαμίτις, ήδη «τετρωμένη άγάπης», μένει πιστή στόν άγαπημένο της ποιμένα, και, τελικά, επιστρέφει στόν τόπο της. Συναντᾶ τόν «άδελφιδό» της και μέ θερμά λόγια οί δύο έραστές ενισχύουν τή σταθερότητα τοῦ δεσμοῦ τους, ύμνώντας τήν ύπεροχή τῆς άγνης άγάπης, πού δέν μπορεῖ νά έξαγοραστει μέ τίποτα.

'Από τίς διάφορες έρμηνείες πού προτάθηκαν γιά τή σημασία τοῦ ᾄσματος, επικρατέστερες θεωρήθηκαν ἡ φυσική, ἡ άλληγορική και ἡ τυπική έρμηνεία. Σύμφωνα μέ τή «φυσική» ἢ ιστορικοφιλολογική έρμηνεία, τό ᾄσμα ᾄσμάτων εἶναι μιᾶ έρωτική ιστορία μέ δραματική μορφή, ἢ ένα έρωτικό ᾄσμα πού έξυμνεῖ τήν ιερότητα τοῦ άγνοῦ ανθρώπινου έρωτα, τῆς άγάπης, πού εἶναι «κραταιά ὡς ὁ θάνατος». Ἡ ένα γαμήλιο τραγούδι, πού βλάστησε ανάμεσα σ' έναν ποιμενικό λαό. Μιά άποψη πού ύποστήριξε ὁ ραβίνος Ἰμπν Ἐσδρα (1ος μ.Χ. αἰ.) και ὁ Θεόδωρος Μοψουεστίας, αλλά ἡ άποψη του καταδικάσθηκε ὡς αίρετική (553 μ.Χ.). Ἡ άποψη αυτή, ὅμως, ὅσο αληθοφανής κι ἂν εἶναι, δέν μπορεῖ νά έξηγήσει ικανοποιητικά γιατί οί Ἰουδαῖοι τό διάβάζαν δημόσια στή λειτουργία, στή συναγωγή και στή γιορτή τοῦ Πάσχα, και γιατί συμπεριελήφθη στόν κανόνα τῆς Π.Δ. ένα τέτοιο ποιητικό βιβλίο.

Ἔτσι, ὀρθότερη φαίνεται ἡ άποψη ὅτι τό ᾄσμα ἔχει συμβολική και άλληγορική σημασία, ὅπου ὁ ποιμένας συμβολίζει τόν Παχβέ και ἡ άγαπημένη του Σουλαμίτις τό λαό Ἰσραήλ. Εἶναι γνωστό ὅτι στίς σελίδες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐμφανίζεται άλληγορικά σάν άγαπητική ἢ συζυγική σχέση ἡ σχέση τοῦ Θεοῦ μέ τό λαό Ἰσραήλ ('Ωσηέ 2:18-22, Ἡσαΐας 5:7, Ἰερεμίας 3:1-10 κ.λπ.). Ὁ ρεαλισμός τοῦ ποιήματος εἶναι σκόπιμος

καί οί λεπτομέρειες, χωρίς νά ἔχουν κάποια εἰδική σημασία, χρησιμεύουν γιά νά συμπληρώσουν τήν εἰκόνα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καί τοῦ Ἰσραήλ. Αὐτό συμβαίνει γιατί ἡ ἀνατολίτικη ψυχή ἔχει μιᾶ φυσική ροπή στίς ἀλληγορικές παραστάσεις. Ἡ ἰνδική θρησκευτική φιλολογία, λ.χ., εἶναι γεμάτη μέ τέτοιες ρεαλιστικές ἀλλά ἀλληγορικές εἰκόνες, ὅπως αὐτές τοῦ θεοῦ Κρίσνα «πού γοητεύει τίς γυναῖκες» (ἰνδικό ἄσμα Γκίτα-Γκοβίντα).

Κατ' ἐπέκταση, ὑποστηρίχθηκε ἀπό τούς σχολιαστές καί ἡ «τυπική ἐρμηνεία», σύμφωνα μέ τήν ὁποία τό ἄσμα εἶναι πράγματι ἕνας ἐρωτικός ὕμνος ἀνάμεσα σέ μιᾶ πραγματική ἐρωτική σχέση, ἀλλά ἡ σχέση αὐτή συμβολίζει τή σχέση Ἐκκλησίας καί Χριστοῦ. Ὁ ποιμένας συμβολίζει τόν Οὐράνιο νυμφίο Χριστό καί ἡ ἀγαπημένη κόρη τόν πνευματικό Ἰσραήλ (Ἐκκλησία), ἡ ὁποία τυπικά προσκιάσθηκε στήν ἀγάπη τοῦ Γιαχβέ καί Ἰσραήλ, ὅπως μάλιστα παρουσιάζεται τό θέμα στίς ἐπιστολές τοῦ Ἀπ. Παύλου (πρβλ. Β' Κορ. 11:2).

Μιά τέτοια κατανόηση μπορεῖ νά καταδείξει ὅτι τό ἄσμα, πού τυπικά ἀναφέρεται στό θεωτικό ἔρωτα τῆς «καλῆς ἐν γυναιξί» Σουλαμίτιδος μέ τόν ἀδελφίδό της-ποιμένα, παρά τά ἄφθονα ἐρωτικά στοιχεῖα πού περιέχει, δέν εἶναι ἡδονόφιλο-ὅπως χαρακτηρίστηκε-, οὔτε στοχεύει σέ ἔντονα αἰσθησιακά στοιχεῖα: συνεπῶς δέν ἀποτελεῖ αἶνιγμα, ἢ ἄλυτο πρόβλημα, ἡ παρουσία του μέσα στόν Κανόνα τῆς Π. Διαθήκης. Γιατί, πέρα ἀπ' τήν ἀλληγορία του αὐτή καθ' ἑαυτήν, δίνει ἔμφαση στήν καθαρότητα καί ἀγνότητα ἑνός μόνιμου δεσμοῦ δύο ἀγαπημένων προσώπων, δηλ. στήν ἀξία τῆς πιστότητας τῶν συντρόφων (E.J. Young), πράγμα πού δέν ἀπουσιάζει ἀπό τίς σελίδες τῆς Π.Δ.⁴

Ἐνεξάρτητα πάντως ἀπό τίς διάφορες ἐρμηνεῖες γιά τή σημασία τοῦ ἔργου, γεγονός παραμένει ὅτι τό Ἑἶσμα Ἑἰσμάτων εἶναι μεγάλη ποιητική δημιουργία. Δέν ὑπάρχει λογοτέχνης πού νά μή ζήλεψε τίς θαυμάσιες ποιητικές του ἐκφράσεις, τήν εἰκονοπλασία καί τόν πλουσιότατο γνήσιο λυρισμό του. Ἐνεκαθεν θαυμάστηκε γιά τή λυρική του στίλβη καί ἔνταση, τή γεύση του, τό ζωηρό παλλόμενο αἶσθημα, τόν ὑποβλητικό ἱριδίζοντα φωτισμό, τήν εὐγένεια τῆς ἔκφρασης καί τή λαμπρότητα καί χάρη τῶν ποιητικῶν του εἰκόνων πού εἶναι παρμένες ἀπό τή φυτική καί ζωική ζωή, κυρίως τῆς Παλαιστίνης. Θαυμάσια εἶναι ἐπίσης καί τά «Οὐάσφ», οἱ περιγραφές δηλαδή τῆς σωματικῆς καλλονῆς τῶν δύο ἀγαπώμενων προσώπων, φαινόμενο γνωστό στήν ἀρχαία ἀνατολική ποίηση τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς, ἀλλά καί τῆς μεταγενέστερης ἀραβικῆς ποίησης. Ἰδοῦ μερικοί ὠραιότατοι στίχοι:

Η ΝΥΦΗ

*Εἶναι μιά θήκη μύρο ὁ ἀγαπημένος μου γιά μένα,
στόν κόρφο μου πού ξαποσταίνει...*

*Τό κεφάλι του εἶναι λαγαρό χρυσάφι
βάγια οἱ βόστρυχοί του
μαῦροι σάν κοράκι...*

*Τά μάγουλά του εἶναι βραγιές μυριστικά
θῆκες ἀρωμάτων·*

*τά χεῖλια του εἶναι κρίνα
καί σταλάζουν σμύρνα...*

*Ἡ ὄψη του εἶναι σάν τό λίβανο,
διαλεχτή σάν τόν κέδρο·*

*τά λόγια του εἶναι γλυκασμός
κι ὀλόκληρος εἶναι ἐπιθυμία.*

(μετάφρ. Γ. Σεφέρη)

‘Ολόκληρο τό ἔργο πάλλεται ἀπό τή φλόγα ἑνός ἔνθεου, ἀκατάλυτου, ἀπόλυτου ἔρωτα, στήν ἀθώοτερη καί γνησιότερη ἔκφρασή του.

*Σφραγίδα ἀπίθωσέ με στήν καρδιά σου
καί βούλα σου στό μπράτσο τό δεξί.
Τί ἀτράνταχτη ἡ ἀγάπη σάν τό θάνατο...
‘Η λαύρα της σάν ἀναμμένο κάρβουνο.
Σάν φλόγες τοῦ Γιαχβέ πού κατακαίν.⁵*

(μετάφρ. Γιοσέφ ‘Ελιγιά)

Τό ἔργο παρουσιάζει τά χαρακτηριστικά σημεῖα του «πα-
ραλληλισμοῦ τῶν μελῶν» πού ὑπάρχει συχνά στήν ἑβραϊκή
ποίησι, καθώς καί τό χιασμό, τήν ὁμοιοφωνία, τήν ἐπανάλη-
ψη, τήν παρομοίωση καί ἄλλα ὠραιότατα καί εὐρηματικά
σχήματα λόγου.

Μερικά ἀπό τά ἐρωτικά ἄσματα τῶν ἀρχαίων Σουμερίων,
Βαβυλωνίων καί ἰδίως Αἰγυπτίων, πού ἀνακαλύφθηκαν σέ
διάφορα ἀρχαῖα κείμενα, παρουσιάζουν ἀρκετή ὁμοιότητα σέ
ἐκφράσεις καί ὑπαινιγμούς μέ τό Ἔσμα Ἐσμάτων ἀλλά κα-
τά γενική ὁμολογία τό Ἔσμα Ἐσμάτων εἶναι πολύ ἀνώτερο
ἀπ’ αὐτά, ἀπό κάθε ἄποψη. Ἰδιαίτερα παράλληλα, σέ γλωσσι-
κή ἔκφραση καί στή δομή, ἔχουν ἐπισημανθεῖ μεταξύ τοῦ
Ἔσματος καί ἑνός σουμεριακοῦ κειμένου πού φέρει τόν τίτλο
«Τό ἄγγελμα τοῦ Λουνπινγκίρα στή μητέρα του».

Ἐνα ἄλλο ἀρχαιότατο ἐρωτικό ποίημα ἀπό τή Μεσοποτα-
μία διακρίνεται σ’ ὀρισμένα σημεῖα γιά τήν ἐλευθεροστομία
του, ἀλλά παρουσιάζει ἐνδιαφέρον γιά τήν ὁμοιότητα στή δο-
μή καί στό ὕφος μέ μερικά κομμάτια τοῦ Ἔσματος Ἐσμάτων,
ὅπως π.χ.:

« Ἀδελφέ, πού ζεῖς στίς παρυφές τῆς πόλης,

κακή μοίρα σοῦ ἔχει ὀριστεῖ.
 Ξένε, πού κανείς δέ σοῦ ἴδωσε τό χέρι,
 κακή μοίρα σοῦ ἔχει ὀριστεῖ.

.....

Ἄγαπημένε μου, ἄντρα τῆς καρδιάς μου,
 κακή μοίρα σοῦ φέρνω,
 Ἄδελφέ μου μέ τήν ὠραία ὄψη

.....

τό ἄριστερό σου (χέρι) ἄπλωσες στήν κεφαλή μου.
 Ἔφερες τό στόμα σου στό στόμα μου.
 Κράτησες τά χεῖλη μου στήν κεφαλή σου...»

* * *

Τό Ἑβραϊκό ἄσμα Ἰσραήλ ἐπηρέασε πολύ τούς μεταγενέστερους Ἑβραίους καί Πέρσες ποιητές, στούς ὁποίους δίδαξε τήν τεχνική τῆς ἐρωτικῆς ποίησης. Φλέβες του διοχετεύτηκαν στίς ὠδές τοῦ καθαρτηρίου τοῦ Δάντη στό ἔργο του «Θεία Κωμωδία». Ἄκόμα ὁ ἰσπανικός μυστικισμός τοῦ Μεσαίωνα καί τό ἐκστασιακό παραλήρημα μερικῶν ἡρώων τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας (Ἁγία Τερέζα) φθάνουν στίς ρίζες του. Τό «πνευματικό ἄσμα» τοῦ μεγάλου μυστικιστῆ ποιητῆ Ἰωάννη τοῦ Σταυροῦ (San Juan de la Cruz, 1542-1591), ἀρχηγοῦ τοῦ τάγματος τῶν Καρμηλιτῶν, φαίνεται νά ἔχει ὡς πηγή του τό «Ἑβραϊκό ἄσμα» –ἄν καί στό ποίημα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Σταυροῦ δεσπόζει ὁ μυστικισμός, ὁ συμβολισμός καί ὁ πνευματικός ἐρωτισμός καί ἐκφράζεται ὁ μυστικός πόθος τῆς «νύμφης ψυχῆς πρὸς τό νυμφίο Χριστό».

Βυζαντινοί ὕμνωδοί, ὅπως ὁ Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός κ.ἄ., τρύγησαν ἀπό τό ἀειθαλές περιβόλι τοῦ «Ἑβραϊκοῦ» λέξεις, φράσεις, ἐκφράσεις, σχήματα λόγου, νοήματα κ.λπ. Τό Ἑβραϊκό ἄσμα Ἰσραήλ εἴλκυσε ἐπίσης τό ἐνδιαφέρον

ξένων ἐπιφανῶν λογοτεχνῶν (Goethe, E. Renan κ.ἄ.) καί ἀρκετῶν Νεοελλήνων, πού τό ἀπέδωσαν μέ δημιουργικό τρόπο σέ σύγχρονη ζωντανή γλώσσα, π.χ. Κ. Φριλίγγος, Γ. Ἐλιγιά, Α. Χατζηκώστας κ.ἄ. Ὁλοφάνερα ἐπέδρασε, ἐπίσης, στά Ἱταλικά Σονέτα τοῦ Σολωμοῦ. Ἐνέπνευσε, τέλος, μεγάλους μουσουργούς (Α. Ρουμπινστάιν) στή σύνθεση ὁρατορίων.

Ἔστερα ἀπ' ὅλα αὐτά μποροῦμε νά ἀντιληφθοῦμε, ὅτι ἴσως δέν εἶναι ὑπερβολικά τά λόγια τοῦ ραβίνου Ἀκίμπα μπέν Πισέφ (1ος μ.Χ. αἰ.), πού εἶπε:

«Ὁλόκληρος ὁ κόσμος δέν μπορεῖ νά παραβληθεῖ σέ ἀξία μέ τήν ἡμέρα κατά τήν ὁποία δόθηκε τό βιβλίο αὐτό στόν Ἰσραήλ. Διότι ὅλα τά ἀγιόγραφα εἶναι ἅγια, ἀλλά τό ἄσμα τοῦτο εἶναι Ἀγιότατο» (M. Yadayim 3,5).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. J. Pritchard, *The Ancient Near East*, 1971, σελ. 258.

2. Οἱ ἀραμαϊσμοί πού παρατηροῦνται στό κείμενο καί οἱ δύο περσικές λέξεις Pardes (Παράδεισος, 4:13) καί Egoz (Κάρυον, 6:11) δέν μποροῦν ν' ἀποτελέσουν, σύμφωνα μέ τόν ἐπιφανή Ἀνατολιστή R. Dick Wilson (*A Scientific Investigation of the Old Testament*, 1967, σελ. 111, 123), ἀσφαλές κριτήριο γιά μιὰ μεταγενέστερη χρονολόγηση τοῦ ἔργου. Τό ἴδιο μπορεῖ νά λεχθεῖ γιά τή λέξη *appiryon* (3:9 –καναπές, ἀνάκλιντρον) πού θεωρεῖται ἑλληνικῆς προέλευσης (φορεῖον) καί δημιουργεῖ ὑπόνοιες γιά μιὰ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς προέλευση τοῦ ἔργου. Ἡ λέξη ὥστόσο ἔχει ἐντοπιστεῖ στήν ἀρχαία Ἰνδική-σασκρικτική ἀπό τήν ὁποία ὁμάδες ὀλόκληρες ἑλληνικῶν λέξεων κατὰγονται (R.K. Harrison), ἐνῶ εἶναι γνωστό ὅτι τό ἐμπόριο τοῦ Σολομώντα ἔφθασε μέχρι τήν Ἰνδία (Ὁφείρ). Πάντως τέτοιες λέξεις δέν ἀποκλείεται νά εἶναι καί ἐκδοτικές ἀλλαγές, γιά νά γίνει τό βιβλίο πιό κατανοητό σέ μεταγενέστερες γενιές.

3. Στούς 113 στίχους τοῦ ποιήματος, ὁ ποιητής κατά τόν Steinmüller

κατονομάζει δεκαπέντε είδη ζώων και είκοσι μία ποικιλίες φυτών.

4. Διεξοδική ανάπτυξη όλων τῶν σχετικῶν ἐρμηνειῶν γύρω ἀπό τό ᾠσμα μπορεί νά βρεῖ ὁ ἀναγνώστης ἀνάμεσα στ' ἄλλα καί στήν περιεκτική μελέτη τοῦ H.H. Rowley: *The Interpretation of the Song of Songs, στό The Servant of the Lord, and other Essays on the Old Testament*, 1952. Ὁ Rowley ὀρθά ἐπισημαίνει, ἀνάμεσα σ' ἄλλα, ὅτι οἱ ἐπαναλήψεις πού ὑπάρχουν στό βιβλίο ἀφήνουν τήν ἐντύπωση προέλευσης ἀπό ἓνα μόνο χέρι (single hand), ὅπ.π. σελ. 212.

5. Ἡ ἔκφραση «σφραγίδα ἀπίθωσέ με στήν καρδιά σου» βρίσκει τό παράλληλό της σέ στίχο τῆς αἰγυπτιακῆς ἐρωτικῆς ποίησης:

*«Καί τώρα μ' ἔχει σφραγίσει
μέ τή σιδερένια πύρινη σφραγίδα της.»*

καί ἄλλοῦ:

«Καί νᾶμουν τό δαχτυλίδι της, ἡ σφραγίδα στά δάχτυλά της.»